

Plenarno predavanje na naučnom skupu *Filološki vidici 3*

<https://doi.org/10.46793/Fil.Vidici3.006A>

Bojana Aćamović¹, Internacionalno i intermedijalno putovanje Vitmanovih „Pionira“

<https://orcid.org/0000-0001-6926-3667>

Sažetak

Prateći okolnosti objavljivanja i internacionalne recepcije pesme „Pioneers! O Pioneers!“ Volta Vitmana, predstavimo neke od pravaca komparativnih i interdisciplinarnih izučavanja književnosti, pre svega imajući u vidu funkcionisanje književnog dela u širem društvenom okruženju i u kombinaciji sa drugim oblicima kreativnog izražavanja. Osvrnućemo se najpre na specifičnosti prvih izdanja pesme „Pioneers! O Pioneers!“ u okviru zbirke koje je Vitman objavio neposredno nakon američkog građanskog rata i ukazati na važnost studija materijalne kulture u izučavanju književnosti. Internacionalna recepcija Vitmanove pesme potvrđuje činjenicu da značajan deo književne produkcije nastaje kao rezultat međunarodnog povezivanja pisaca i umetnika, te da izučavanje tih veza donosi dragocene rezultate. Primer prvog britanskog izdanja Vitmanove poezije (1868), koje je uključilo i „Pionire“, skreće pažnju na važnost celokupnog društvenog i političkog konteksta ciljne kulture, čak i kada su jezik i epoha isti. Posmatrajući prevode „Pionira“ na strane jezike (uključujući i srpski) i dalju distribuciju pesme u Evropi, osvrnućemo se na osobenosti objavljivanja u publikacijama različitog formata, kada proučavanje književnih prevoda ne podrazumeva samo lingvističko-semantičku analizu teksta, već se proširuje na izučavanje šireg

¹ Institut za književnost i umetnost, Beograd
bojana.acamovic@gmail.com

istorijskog konteksta kao i medija u kom se tekst pojavljuje. Rusko izdanje „Pionira“ iz 1918. godine, sa ilustracijama avangardne slikarke Vere Jermolajeve, primer je prevođenja književnosti u drugi medij, što takođe potvrđuje važnost intermedijalnog pristupa u književnim istraživanjima. Priču o Vitmanovim „Pionirima“ ćemo zaključiti tamo odakle je i krenula, u Sjedinjenim Državama, kroz primer novije upotrebe pesme u novom kontekstu – u reklami za „Levi’s“..

Ključne reči: književna teorija, komparativna književnost, interdisciplinarnost, intermedijalnost, studije recepcije, Volt Vitman

Volt Vitman je pesnik čije delo već više od 150 godina privlači pažnju ne samo kreativnih stvaralaca, književnika, likovnih i filmskih umetnika, kompozitora, zatim prevodilaca i izdavača, kao i šire čitalačke publike, već i književnih proučavalaca i teoretičara iz različitih humanističkih i društvenih nauka. Dvadeseti vek donosi pluralizam teorijskih pristupa, kojima se potvrđuje da se velika književna dela mogu čitati i tumačiti na više različitih načina, te su i u analizi Vitmanove poezije primenjivani pristupi usmereni na sam tekst, ali i oni usmereni na kontekst, tačnije poziciju teksta u širim društvenim okvirima. Brojne su studije u kojima se Vitman i njegovo delo analiziraju iz ugla različitih savremenih teorija (rodne i *queer*-teorije, postkolonijalnih studija, ekokritike), a poslednjih decenija posebna pažnja je posvećena Vitmanovom globalnom prisustvu i recepciji njegove poezije i proze u različitim delovima sveta. Pri izučavanju internacionalne recepcije sve dobija dodatnu dimenziju ako se, pored analize prevodne, kritičke i kreativne recepcije, u obzir uzme i društveno-istorijski kontekst u kom se ta recepcija odigrava. Sa razvojem novih umetnosti, posebno postaju interesantne intermedijalne relacije između književnog dela i drugih oblika umetničkog izraza koji referišu na njega. Različite mogućnosti pristupa u analizi i tumačenju Vitmanovog dela mogu se sagledati i na primeru jedne pesme. Prateći put pesme „Pioniri! O pioniri!“ („Pioneers! O Pioneers!“), njenu prevodnu i kreativnu

recepciju, kao i naučne studije koje su se bavile ovom temom, ukazaćemo na spektar teorijskih pristupa usmerenih pre svega na recepcijske, društveno-istorijske i intermedijalne aspekte.

Tradicionalniji književnoteorijski pristupi bliski formalizmu i novoj kritici, okrenuti pre svega analizi sadržaja i forme pesme, njenog stiha i metra, istaći će da pesma „Pioniri! O pioniri!“ donosi pesnikov poziv sunarodnicima da krenu u nova istraživanja i osvajanje zapadnih delova severnoameričkog kontinenta. Pesnik se obraća mlađim naraštajima apelujući da se opremljeni „oružjem“, pištoljima i oštrim sekirama, odvaži na nove pohode, ohrabrujući ih na pokret, delovanje, ali i na odbacivanje prošlosti i stvaranje novog sveta. Dok je ovakav poletan i optimističan ton prisutan u velikom delu Vitmanovog opusa, forma pesme je nekarakteristična za Vitmana po tome što ima pravilnu strukturu – pesma je izdvojena na 26 jednakih strofa od po četiri kraća stiha, pri čemu se „Pioneers! O pioneers!“ ponavlja kao refren. Metrička pravilnost kod pesnika inače proslavljenog dugim slobodnim stihom „Pesme o meni“ očekivano je privukla pažnju proučavalaca. Prisustvo trohejskog metra protumačeno je pesnikovim poetskim namerama budući da takav metar „odgovara [...] ozbiljnom inkantatorskom kvalitetu koji Vitman pokušava da ostvari u ovoj pesmi“ (Mignon, 1998, str. 532).²

Analize kojima se delo izoluje od vanknjiževnih faktora i posmatra kao potpuno autonomno danas, međutim, praktično su potpuno potisnute onima u kojima se poetički elementi povezuju sa širim kontekstom. Tako se čak i u osobenostima forme (stiha pesme) pronalazi određena uslovljenost ne samo aktuelnim književnim tendencijama već i društvenim okolnostima. Analizirajući „Pionire“ (kao i celu zbirku *Udarci bubnjeva*, u okviru koje se pesma prvi put pojavila), kritičari su veću konvencionalnost forme i stila povezali sa istorijskim dešavanjima – građanskim ratom i njegovim posledicama. Mada se evidentno ne radi o ratnoj pesmi (iako je reference na marširanje kao i poletni ton približavaju tom delu

² Sve citate iz studija na engleskom jeziku na srpski prevela autorka rada.

Vitmanovog opusa), pesma „Pioniri“ nesumnjivo nosi pečat godina u kojima je nastala i predstavlja izraz pesnikovog pokušaja da unese optimizam i pokrene na akciju i produktivno delovanje nakon godina razaranja. U tom smislu se i formalna pravilnost može povezati sa društvenim kontekstom. Zapaženo je da je Vitman od početka građanskog rata daleko češće pribegavao pravilnim tradicionalnim metričkim obrascima, što se tumači kao pesnikov pokušaj da uspostavi neku vrstu umetničke kontrole u doba opšte nesigurnosti i neizvesnosti (v. Folsom, 2000, str. 54).

Kada govorimo o posmatranju pesme u okviru šireg konteksta, svakako treba prvo imati u vidu književni, odnosno tekstualni kontekst. Pesma „Pioniri! O pioniri!“ prvi put je objavljena u okviru zbirke *Udarci bubnjeva* (*Drum-Taps*, 1865), prve knjige koju je Vitman objavio po završetku američkog građanskog rata, četiri godine nakon izlaska trećeg izdanja *Vlati trave*. Pesnik je *Udarcima bubnjeva* želeo da označi novu, posleratnu fazu svog stvaralaštva, koja bi nosila obeležja onoga što su i pesnik lično i čitava američka nacija preživeli tokom ratnih godina, i da konačno stavi tačku na projekat „Vlati trave“, tačnije da se više ne vraća na svoju predratnu zbirku. Ubrzo se, međutim, predomislio, te je odlučio da pripremi novo izdanje *Vlati trave*, a potom i da u njega, pored predratnih i nekoliko novijih pesama, uvrsti i one iz *Udaraca bubnjeva* i zbirke posvećene nedavno ubijenom Abrahamu Linkolnu pod naslovom *Nastavak na Udarce bubnjeva* (*Sequel to Drum-Taps*). Ova odluka je delom bila motivisana društvenim kontekstom, tačnije pesnikovim uverenjem da baš kao što Amerika mora da savlada ratom prouzrokovane traume i da ih prihvati kao deo svoje istorije, pesme nastale tokom rata treba da postanu deo onoga što je nastajalo pre njih. Ipak, ideja o inkorporiranju novih zbirki u prerađenu staru čini se da je došla prekasno – jedan broj primeraka novog izdanja *Vlati trave* već je bio odštampan, baš kao što su bili odštampani i *Udarci bubnjeva* i *Nastavak*. Vitman je rešenje našao u doslovnom fizičkom pripajanju novih zbirki staroj, tako što je odštampane a još neuvezane stranice *Udaraca bubnjeva*, *Nastavka*, kao i svojevrzne kode pod naslovom „Pesme pre rastanka“ („Songs Before Parting“) prišio ranije odštampanim

primercima *Vlati trave*. Ovo je razlog što sva četiri dela izdanja iz 1867. godine, mada uvezana u iste korice, imaju zasebnu paginaciju i zasebne strane sa sadržajem (v. Whitman 1867).³

Dalja istorija „migracija“ „Pionira“ u narednim izdanjima *Vlati trave* paradigmatična je za veliki broj Vitmanovih pesama koje je pesnik prenosio iz zbirke u zbirku, menjajući im poziciju, smeštajući ih u različite cikluse, a neretko unoseći izmene i u sadržaju. U narednom izdanju *Vlati trave* (1871), *Udarci bubnjeva* su se našli kao ravnopravan ciklus pesama (Vitmanovom terminologijom, „klaster“), ali bez „Pionira“; nakon temeljne reorganizacije zbirke pesma se naime našla u ciklusu „Marches Now the War is Over“, u koji se tematski bolje i uklapa. U izdanju iz 1881. pesma je priključena ciklusu „Birds of Passage“, gde će ostati i u poslednjem, „izdanju sa samrtne postelje“ iz 1891. godine, koje se danas (po preporuci samog pesnika) smatra najrelevantnijim. Kritičari su se posebno osvrtni na ove promene pozicija pesme u različitim izdanjima *Vlati trave*, pokušavajući da utvrde implikacije tih promena. Zapaženo je da je u *Udarcima bubnjeva*, smeštanjem pesme između pesama „The Centenarian’s Story“ i „Quicksend Years“ podvučena univerzalna tema kontinuiteta života usred ratnih stradanja, dok se nešto drugačije značenje dobija smeštanjem pesme u ciklus „Marches Now the War is Over“ (1871), gde između pesnikovih promišljanja o Americi iznetih u „As I Sat Alone by Blue Ontario’s Shore“ i duboko ironičnih stihova pesme „Respondez!“ do izraza dolazi pomiriteljski ton „Pionira“ (Mignon, 1998, str. 523).

Kao što se vidi iz prethodno naznačenog, primer „Pionira“ ukazuje na značaj tekstualnog konteksta unutar kog je određena pesma objavljena u nekoj publikaciji i samim tim na potrebu posmatranja i proučavanja poetske zbirke kao celovitog umetničkog dela. Ovo je

³ Izdanje iz 1867. označeno je kao izdanje „iz radionice“ i predstavlja svojevrsni kuriozitet u evoluciji zbirke *Vlati trave*. Za temeljnu analizu sadržaja zbirke u odnosu na aktuelne društveno-istorijske okolnosti u vreme objavljivanja pogledati Mancuso, 1998: 365–368.

pristup koji je teorijski razradio Nil Frajstat⁴, ukazujući na to da svi poetski tekstovi koje autor organizuje u zbirku zajedno formiraju „konteksturu“ (*contexture*), odnosno čine veću celinu unutar koje svojim sadržajem i pozicijom utiču jedan na drugi (Fraistat, 1985, str. 4). Frajstat je svoju teoriju razvio analizirajući pre svega britansku romantičarsku poeziju, gde se beleže brojni primeri reorganizovanja pesničkih zbirki u različitim izdanjima, ali ta praksa svakako nije ograničena na jedan period ni podneblje. Uzimanje u obzir rasporeda pesama i strukture cele zbirke, posebno kod više prerađenih i dopunjanih izdanja kao što je slučaj sa Vitmanovim *Vlatima trave*, neophodan je postupak u tekstološkim analizama, a može doneti i korisne uvide u drugim oblicima književnoteorijskih razmatranja. Posebno su zanimljivi slučajevi antologija ili „izbora poezije“ odnosno „sabrane poezije“, gde proces organizovanja zbirke i formiranja njene „konteksture“ postaje zadatak urednika.

Pitanje strukture pesničke zbirke, odabira i rasporeda pesama postaje naročito relevantno kod proučavanja strane recepcije, odnosno kada analiziramo u kom obliku je delo jednog autora predstavljeno stranoj publici. Tu na scenu, pored urednika, stupaju i prevodioci, a njihov pristup može u značajnoj meri odrediti način na koji će strani autor biti prihvaćen i doživljen u ciljnoj kulturi, a možda i šire. S jedne strane, odluke urednika i/ili prevodioca jesu ono što oblikuje sliku pesnika;⁵ s druge strane, te njihove odluke često su uslovljene mnogim nepoetičkim faktorima te govore i o okolnostima u kojima oni sami deluju. Presudnu ulogu u uredničkim odlukama neretko ima aktuelni kulturni ali i ekonomski i društveno-politički kontekst, što može da podrazumeva različite okolnosti – od (ne)dostupnosti određene publikacije do političke (ne)podobnosti određenih dela, autora ili nacionalnih književnosti u celini. Sve ovo

⁴ Videti Fraistat, 1985 i Fraistat, 1986.

⁵ Autori koji su se bavili Vitmanovom evropskom recepcijom govore o preosmišljavanju i preoblikovanju Vitmanovog dela od strane njegovog sledbenika u drugim kulturama, odnosno stvaranju slike koja se uklapala u njihovu širu umetničku ili društvenu agendu (v. Grünzweig, 1995 i Bernardini, 2021).

je predmet proučavanja brojnih novijih studija recepcije, koje sve češće u obzir uzimaju širi istorijski kontekst.

Značajnija međunarodna recepcija Vitmanovog dela započela je u godinama nakon američkog građanskog rata, čemu su doprinele upravo istorijske okolnosti – ratna zbivanja dovela su do pojačanog opšteg interesovanja za Sjedinjene Države u Evropi. Sa druge strane Atlantika, u Velikoj Britaniji, Vitman je u to vreme već imao posvećene čitaoce koji su želeli da njegovo delo predstave i domaćoj publici. Među njima je bio i Vilijam Majkl Roseti, pisac, kritičar i jedan od osnivača preraphaelitskog bratstva. Roseti je prvo britansko izdanje Vitmanove poezije pripremao na osnovu tada najnovijeg, četvrtog izdanja *Vlati trave* (1867), ali ono neće biti objavljeno pod originalnim naslovom već kao *Poems by Walt Whitman*. Partnera u ovom poduhvatu Roseti je našao u izdavaču Džonu Kemdenu Hotenu, ljubitelju američke književnosti, avangardne poezije, ali i škakljivije literature, koja bi se mogla oceniti kao erotska, zbog čega je u to vreme bio pod lupom javnosti. Iako bi se moglo pomisliti da će, zbog nepotrebnosti prevođenja, proces objavljivanja Vitmanove zbirke u Engleskoj teći glatko, ispostavilo se da su određene modifikacije neophodne, upravo zbog preosetljivosti publike. Poznajući britansko društvo, priređivač Roseti je zaključio da bi zbog delova koji eksplicitnije referišu na seks i telesnost čitaoci mogli trajno odbaciti celu zbirku i njenog autora, te da je stoga neophodno njen sadržaj na izvestan način „prilagoditi“ viktorijanskim standardima.⁶ U prvo britansko izdanje Vitmanove poezije stoga nije uključena otprilike polovina pesama iz *Vlati trave* – izostavljene su „Song of Myself“, pesme iz ciklusa „Children of Adam“, kao i mnoge iz ciklusa „Calamus“, dok su mnogim pesmama promenjeni naslovi Ed Folsom kod ovog izdanja zapaža i promene u vizuelnim elementima, te ukazuje da Vitmanov portret sa naslovnog lista „kastrira sliku iz 1855. na isti način na koji ta knjiga kastrira poeziju“ – provokativno pesnikovo držanje sa

⁶ Više o okolnostima objavljivanja Vitmana u Britaniji viktorijanskog doba u Whitley, 2015.

potreta iz prvog izdanja *Vlati trave* ublaženo je „odsecanjem“ donjeg dela tela, čime je ispoštovana konvencija prikaza autora, a „seksualnost uklonjena i vizuelno i lingvistički“ (Folsom 2005: 30). Roseti je u „Predgovoru“ pojasnio namere kojim se vodio pri izboru pesama: „Prvo, da izostavim u celosti svaku pesmu koja bi se iole opravdano mogla oceniti kao vređanje osećanja moralnosti ili pristojnosti u ovo naročito nervozno doba; i drugo, da uvrstim sve ostale pesme koje su mi se učinile izvanredno lepim ili zanimljivim“ (Rossetti, 1868, str. 20). Sam Vitman se protivio ovakvom „prečišćavanju“ svoje zbirke, te će Rosetijevo izdanje oceniti kao „užasno sakaćenje moje knjige“ (Whitman, 1961, str. 133) iako je bio svestan da je to bio jedini način da se pojavi pred britanskom publikom. Sve navedeno – izmena naslova, izmene u sadržaju, prilagođavanje autorove slike, čak i izbor urednika⁷ i pregovaranje sa autorom – svedoči o tome koliko vanknjiževni faktori određenog podneblja i vremena utiču na književnu produkciju bilo domaćih bilo stranih dela.

U tekstološkom smislu, Vitmanova zbirka je u ovom britanskom izdanju značajno promenjena – žrtvovanjem onog „telesnog“ dela do izražaja su došle neke druge teme, koje su britanskim vitmanofilima takođe bile važne. Kao zastupniku demokratskih pogleda na svet, Roseti je želeo da Vitmanovu poeziju predstavi engleskim čitaocima makar i u cenzurisanom obliku, vođen idejom da će time prokrčiti put kasnijem objavljivanju cele zbirke (v. Rossetti, 1868, str. 23). Rosetijevo izdanje tako pred engleske čitaoce možda nije iznelo seksualno provokativne delove, ali je prikazalo mnoge druge aspekte Vitmanove poetike, promovišući ideje demokratije i univerzalnog bratstva, kao i Vitmanov ratni opus.⁸

⁷ Ugled koji je uživao Vilijam Majkl Roseti svakako je doprineo prihvatanju pesnika kog on preporučuje.

⁸ Pomeranje tematskog akcenta u Rosetijevom kao i u potonjim britanskim izdanjima razmatrala je Kersten Haris (Harris, 2016).

Predočene osobenosti Rosetijevog izbora dobijaju novu dimenziju kada se ima u vidu to da je upravo ovo izdanje tokom narednih nekoliko decenija odigralo bitnu ulogu u predstavljanju Vitmanove poezije u kontinentalnoj Evropi. U tom smislu, važna je činjenica da se pesma „Pioniri! O pioniri!“ našla u Rosetijevom britanskom izdanju, neizmenjena, tačnije u obliku iz 1867, koji je u poslednjem izdanju *Vlati trave* (1891/92) neznatno modifikovan izbacivanjem numeracije strofa.⁹ Uticajnost Rosetijevog izdanja potvrđuje činjenica da je prvo italijansko izdanje Vitmanove poezije (1887) u prevodu Luidžija Gamberalea nastalo prema njemu, na šta ukazuje odabir pesama (sa fokusom na onima koje tematizuju građanski rat) ali i izmenjeni naslovi pojedinih pesama, koji u italijanskom prevodu korespondiraju sa britanskim verzijama (Bernardini, 2021, str. 38). Sličan primer prevođenja na osnovu ovog britanskog izdanja beleži se i kod nas nekoliko decenija kasnije, o čemu će biti reči u nastavku teksta. Kada je reč o prevodima na strane jezike, treba imati u vidu da su sasvim česti slučajevi da delo do ciljne kulture stiže „iz druge ruke“, tj. preko prevoda na drugi strani jezik. Recepcija dela geografski udaljene književnosti ili književnosti pisane na stranom, manje dostupnom ili u ciljnoj kulturi manje zastupljenom jeziku odvijaće se preko onih geografski bližih.¹⁰ Ovakvi slučajevi su zanimljivi ne samo sa lingvističkog i književnog aspekta (zbog načina na koji su određeni delovi teksta prevedeni, omaški u prevodu i promene značenja), već i u širem kulturološkom smislu. Oni često otkrivaju interesantne književne i vanknjiževne veze i primere međunarodnog umrežavanja, te donose informacije o tokovima književne distribucije, kao i ličnim kontaktima između književnika, urednika, prevodilaca.

⁹ Ovaj detalj je važan, jer su kod analize prevoda na strane jezike numerisane strofe „Pionira“ jedan od indikatora da je kao izvorik poslužila upravo ova verzija, odnosno upravo Rosetijevo izdanje, daleko dostupnije u Evropi od originalnog, američkog.

¹⁰ Ova praksa kod nas postoji i danas, ali nije dovoljno vidljiva jer izdavačke kuće često propuste da naglase da knjiga nije prevedena sa jezika na kom je napisana.

Pomenuti aspekti književne distribucije na međunarodnom nivou predmet su interesovanja niza studija napisanih poslednjih decenija, koje se bave fenomenom svetske književnosti. Prateći i upoređujući tendencije iz pojedinih nacionalnih književnosti kao i međunarodnu recepciju i cirkulisanje književnih dela, teoretičari i sociolozi književnosti (v. npr. Damrosch, 2003 i Sapiro, 2016) istraživanje prebacuju na globalni plan ističući da se potpunija slika može dobiti samo uzimanjem u obzir praksi globalnog umrežavanja i različitih političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih faktora koji na njih utiču. Do sličnog zaključka došli su i proučavaoci Vitmanovog dela, te se poslednjih decenija pojavio niz studija o recepciji američkog pesnika u različitim nacionalnim književnostima – francuskoj (Erkkila, 1980), nemačkoj (Grünzweig, 1995), britanskoj (Thomas, 2005; Harris, 2016), poljskoj (Skwara, 2010), persijskoj (Fomeshi, 2019), italijanskoj (Bernardini, 2021), srpskoj (Aćamović, 2023), ruskoj (Rumeau, 2024). Uporedno sagledavanje ovih recepcija nameće zaključak o njihovoj međusobnoj povezanosti (eksplicitno i predloženo u nekim od ovih studija), što se može videti i na primeru pojedinačnih pesama kao što je pesma kojom se bavimo ovde.

Rosetijevo izdanje odigralo je važnu ulogu i u Vitmanovoj recepciji u srpskoj književnosti. Pesma „Pioniri! O pioniri!“ na srpskom se prvi put pojavila 1920. godine, u prevodu Svetislava Stefanovića, u beogradskom listu *Republika*. Pesma je prevedena u celosti i štampana na istaknutom mestu, na sredini „Književnog dodatka za Uskrs“. Kratka beleška u fusnoti ističe da „ovaj snažni ditiramb Hvitmanov“ prenosi čitaocima „svu dinamiku ideja i fraze toga najvećeg američkog i jednog od najvećih svetskih pesnika, koji je bio ushićeni propovednik univerzalne demokratske republike, i apostol pozitivnog nemistificiranog, niti izlakrdijašenog svečovečanstva“ (*Република*, 1920, str. 2). Naznačeni širi društveni značaj Vitmanovog dela potvrđuje da je Vitman bio prepoznat kao pesnik društvene akcije, te ne iznenađuje to što se pesma pojavila baš u *Republici*, „organu Republikanske demokratske stranke“, partije socijalističke orijentacije, koja se zalagala za republikansko i demokratsko uređenje, rodnu ravnopravnost i radnička prava. U

uže književnom kontekstu, zapažamo da se Vitman ovde pojavljuje kao jedini strani pesnik, između pesama i proznih odlomaka koje potpisuju Ivo Andrić, Sibe Miličić, Stanislav Vinaver i sam Svetislav Stefanović, dakle pesnici uglavnom mlađe generacije koji već godinama aktivno plediraju za modernizovanje poezije. Ipak, treba primetiti i to da Stefanović ovde donosi pesmu koja je (pored pesme „O kapetane!“) verovatno najkonvencionalnije metričke strukture u Vitmanovom opusu. Već ovde se primećuje da je prevedena verzija sa numerisanim strofama, što sugerise da je izvorник moglo biti Rosetijevo britansko izdanje. Da je to zaista tačno eksplicitno je potvrđeno dve godine kasnije, u antologiji *Iz novije engleske lirike*, koju je priredio takođe Stefanović i u kojoj su se pored „Pionira“ našle još četiri Vitmanove pesme: u napomeni na kraju knjige navodi se da je korišćeno „izdanje izabrane poezije i studija od W. Rossetti-a“ (Стефановић, 1923, str. 147). Stefanovićeva antologija je sve do 1951. godine bila jedini primer štampanja prevoda Vitmanove poezije u okviru knjige kod nas; svi ostali prevodi pojavljivali su se u periodičnim publikacijama. Tako se i na slučaju „Pionira“ može sagledati koliki je značaj proučavanja periodike u književnim studijama, naročito kada je recepcija strane književnosti u pitanju. Iz kratkog osvrta na pojavu „Pionira“ u *Republici* može se zapaziti koliko različitih, kako književnih tako i vanknjiževnih, informacija dobijamo na osnovu pojave jedne pesme u jednom dnevnom listu.¹¹

I pored nesumnjive popularnosti pesme u Evropi u međuratnom periodu, ne može se, tvrditi da su Vitmanovi „Pioniri“ univerzalno prepoznati kao pesma koju vredi prevoditi. Vanesa Štajnreter zapaža da je na nemačkom govornom području pesma relativno kasno prevedena te da je, suprotno vodećim tendencijama (u koje se uklapa i srpski primer), jedini nemački prevodilac koji je izdvojio „Pionire“ bio veliki kritičar socijalizma Vilhelm Šelerman. Njega je kao „nacionalistu sa željom za obnavljanjem snage nemačke nacije

¹¹ Više o recepciji Vitmanove poezije u jugoslovenskoj periodici u međuratnom periodu u Aćamović, 2021.

i naroda“ pesma privukla „svojim snažnim, militantnim podsticajem na ‘marš’ i kretanje napred, što je impuls koji je smatrao direktno suprotnim od uočene degeneracije, stagnacije i moralne slabosti nemačkog društva na prelazu u dvadseti vek (Steinroetter, 2009, para. 2). Iz potpuno drugačijih pobuda, ista pesma je prihvaćena u Rusiji tokom Prvog svetskog rata i Oktobarske revolucije. Za „Pionire“ se u Rusiji saznalo zapravo još 1905. zahvaljujući velikom Vitmanovom poštovaocu Korneju Čukovskom, koji je čitaocima ponudio ono što je predstavio kao ruski prevod pesme, a što je zapravo „lažni prevod“, potpuno nova pesma čiji je autor sam Čukovski, ispevana u vitmanovskom tonu i sa tek jednim stihom iz „Pionira“.¹² Prvi pravi prevod ove Vitmanove pesme pojavio se 1918, objavljen kao posebno izdanje novoosnovane petrogradske kuće, umetničkog studija „Sevodnja“. Rad na ovom izdanju okupio je nekoliko mladih umetnika, a među njima je bila i Vera Jermolajeva, avangardna slikarka bliska kubističkim i futurističkim krugovima i jedna od osnivača studija „Sevodnja“. Izuzetnost ovog izdanja „Pionira“ leži upravo u ilustracijama Jermolajeve. Naslovna ilustracija, koja prikazuje dva muškarca, jednog visoko podignutih, raširenih ruku, drugog sa pijukom na ramenu, odiše futurističkom estetikom i prenosi osnovne ideje pesme – poziv na akciju, istraživanje i osvajanje divljih predela (v. Уитман, 1918). Sličan ton prenose i ostale ilustracije, izrađene tehnikom graviranja u linoleumu a zatim bojene rukom. U pogledu prethodno razmatranog uticaja društvenog konteksta na recepciju dela stranog književnika, ruska recepcija potvrđuje da su „Pioniri“ u vreme a i posle Prvog svetskog rata bili pesma socijalista i radničke klase. U pogledu forme u kom su se „Pioniri“ pojavili u Rusiji 1918, možemo zaključiti da fizičke karakteristike i likovni elementi izdanja studija „Sevodnja“ zavređuju podjedaku pažnju i podjednako su značajni za književna proučavanja kao i poetski sadržaj.

¹² Više o ovome u pregledu ruske recepcije „Pionira“ koji je sačinila Delfin Rimo (Rumeau, 2024).

Estetika knjige kao medija i predmeta materijalne kulture zaslužuje posebnu pažnju u književnim proučavanjima. Kako su „svi mediji me ani mediji“ (Mitchell, 1995, str. 5), i vizuelne elemente jedne knjige (ovde pesni ke zbirke) treba posmatrati i analizirati paralelno sa tekstualnim, odnosno književnim, posebno kada je reč o ilustracijama. Kod Vitmanovih zbirki, više puta je istican značaj grafičkih re enja, tipografije, izgleda naslovnih potreta pesnika kao i korica knjiga, što nosi dodatnu težinu ako znamo da je pesnik u mladosti  egrtovao u štamparijama a kasnije aktivno učestvovao u pripremi svojih zbirki za štampu pa i samom štampanju (v. npr. Folsom, 2005). Kao što se vidi i iz prethodno pomenutog ruskog izdanja, prilozi likovnih umetnika dodaju novu vrednost poetskom tekstu, a posebno su interesantni u prevodima na strane jezike, odnosno izdanjima objavljenim u drugoj kulturi. Tako pored svih osobenost koje sobom nosi prevod ili izbor poezije načinjen za strano izdanje, ilustracije donose novi zna enjски nivo i neophodno ih je uzimati u obzir uporedo sa analizom stihova. Kod likovnih predstava književnih dela uvek se radi o odabiru, jer umetnici onim što prikazuju stavljaju akcenat na određene stihove ili tematske celine; u njih oni unose svoju estetiku, koja može da odražava aktuelne umetničke tendencije (kao što je futurizam kod Jermolajeve) ali može da bude i sasvim osobena. Ilustracija je uvek neka vrsta interpretacije, a likovni umetnik tumač koji nam prenosi svoju viziju književnog teksta.¹³ I mada se likovni prilozi svakako mogu posmatrati zasebno (tj. u kontekstu opusa njihovog autora), njihovo sagledavanje u okviru književnog dela intermedijalnim pristupom koji objedinjuje književnu i likovnu teoriju kao i studije knjige kao materijalnog predmeta donose dragocene uvide.

U skladu sa tim, danas uzimamo u obzir i značaj novih i najnovijih medija. Komparativna i interdisciplinarna proučavanja književnosti i drugih umetnosti (filma i televizije, muzike, likovnih umetnosti,

¹³ O likovnim i grafičkim elementima u Vitmanovim zbirkama a i u našem izdanju izbora iz *Vlati trave* (ilustracijama R. Relji a u izdanju koje je priredio Ivan V. Lalić za BIGZ 1974. god.), opširnije u Аһамовић, 2016.

stipa) već decenijama ulaze u akademske okvire. Vitmanovi „Pioniri“ nam i u ovoj oblasti nude jedan sasvim neuobičajen primer „upotrebe“ poezije, i to u okvirima komercijalne reklamne kampanje. Za potrebe promocije brenda, američka kompanija „Levi’s“ je okviru marketinške kampanje pod sloganom „Go Forth“ snimila nekoliko reklama za čuveni model farmerki 501 u kojima su recitovani stihovi Bajrona, Bukovskog i Vitmana. Vitman je „učestvovao“ sa čak dve pesme – „Amerika“ i „Pioniri! O pioniri!“. Dok slušamo Vitmanove stihove koje recituje američki glumac Vil Gir (sa snimka iz 1957. godine), na reklami gledamo energične mlade ljude (pretpostavljamo Amerikance), koji trče, skaču, grle se, u saglasju sa prirodom i elementima iz okruženja, vazduhom, vodom i vatrom, i time otelovljuju energiju, pokret, vitalnost i odvažnost na koju poziva pesnik (v. Blash, 2009). Mada svi nose bar neki komad džinsa, opšti utisak je da je ovo više reklama za Vitmana nego za „Levi’s“ (Landay, 2009). Ovaj ne tako čest ali svakako ne ni usamljen primer pojave književnih referenci ili odlomaka iz poezije ili proze u televizijskim reklamama nudi interesante i još nedovoljno istražene mogućnosti analize. Radi se opet o spajanju medija – Vitmanove stihove ne čitamo već slušamo, i pritom oni prate video-sadržaj – suprotno prethodno razmatranom slučaju kada slika ilustruje tekst, ovde možemo reći da tekst ilustruje pokretne slike.

U širem interdisciplinarnom kontekstu, činjenica da se radi o reklami, dovodi nas do važnog pitanja odnosa književnosti i ekonomije, kao i položaja književnosti i književnih dela u sistemu tržišta i kapitalističke privrede. To pitanje je privlačilo pažnju brojnih teoretičara od devetnaestog veka i Marksovog preispitivanja društvene stvarnosti, preko Valtera Benjamina i frankfurtske škole, pa do novijih autora poput Tome Piketija, te su se u književnim delima (posebno proznim) tražile ilustracije određenih ekonomskih procesa. Književnost je sagledavana i kao roba koja učestvuje u privrednom sistemu i potrošačkom društvu, te je razmatrano kako su savremene okolnosti (pre svega uspon i dominacija kapitalizma) uticali na književnu produkciju. Kod Vitmanovih „Pionira“ u reklami za „Levi’s“ radi se o potpunoj rekontekstualizaciji književnog dela – zadržavši osnovni ton poleta

i optimizma, pesma (nastala tek nekoliko godina pre nego što je Livaj Straus osmislio prve farmerke) sada ne poziva na istraživanje novih predela, već podstiče na kupovinu.

Od specifičnih okolnosti nastanka, koje su uticale i na sadržaj i na formu, preko različitih aspekata vezanih za njenu recepciju u evropskim zemljama, pa do nedavne, možda neočekivane pojave u novim medijima i novim književnim i neumetničkim kontekstima, pesma „Pioniri! O Pioniri!“ prikazuje ne samo višeslojnost i kompleksnost Vitmanovog dela, već i ogroman broj teorijskih pristupa koji se mogu primeniti u vezi sa njom. Pomoću njih se osvetljavaju različiti aspekti same pesme, ali i šireg konteksta. Ovo izlaganje je trebalo da bude jedna studija slučaja, koja na tek jednom primeru pokazuje kakav potencijal književno delo može da ima u istraživanju književnih i vanknjiževnih pojava.

Literatura:

Aћamoviћ, B. (2016). Визуелни идентитети Витманове поетске збирке. *Илустрација као интерпретација. Преплитања и укрштања (хибридност у књижевности)*. ИКУМ, 2016, 141–163.

Aćamović, B. (2021). Walt Whitman in the Yugoslav Interwar Periodicals: Serbo-Croatian Reception, 1918–1940. *Walt Whitman Quarterly Review* 38:3 (2021), 139–168. doi.org/10.13008/0737-0679.2402

Aćamović, B. (2023). *Preko krovova sveta: Volt Vitman i srpska književnost*. IKUM

Bernardini, C. (2021). *Transnational Modernity and the Italian Reinvention of Walt Whitman, 1870–1945*. University of Iowa Press.

Blash, M (dir.) (2009). *Levi's—OPioneers! (Go Forth) Commercial*. Wieden+Kennedy: Portland. Dostupno na <https://youtu.be/fU-PBpbLICc?si=WYEIGMys05NMj6dR> (pristupljeno 31. 1. 2025)

- Damrosch, D. (2003). *What is World Literature?*. Princeton UP.
- Erkkila, B. (1980). *Walt Whitman Among the French*. Princeton UP.
- Folsom, E. (2000). Lucifer and Ethiopia: Whitman, Race, and Poetics before the Civil War and After. *A Historical Guide to Walt Whitman*. D. S. Reynolds (ed.). Oxford University Press, 45–95.
- Folsom, E. (2005). *Whitman Making Books, Books Making Whitman*. University of Iowa Press.
- Fomeshi, B. M. (2019). *The Persian Whitman: Beyond a Literary Reception*. Leiden UP.
- Fraistat, N. (1985). *The Poem and the Book: Interpreting Collections of Romantic Poetry*. The University of North Carolina Press.
- Fraistat, N. (ed.) (1986). *Poems in Their Place: The Intertextuality and Order of Poetic Collections*. The University of North Carolina Press.
- Grünzweig, W. (1995). *Constructing the German Walt Whitman*. University of Iowa Press.
- Harris, K. (2016). *Walt Whitman and British Socialism: „The Love of Comrades“*. Routledge.
- Landay, W. (2009). Walt Whitman for Levi's. *William Landay* (personal website). <https://www.williamlanday.com/2009/11/03/walt-whitman-for-levis/> (pristupljeno 31. 1. 2025)
- Mancuso, L. (1998). Leaves of Grass, 1867 Edition. *The Routledge Encyclopedia of Walt Whitman*, J. R. Le Master, D. D. Kummings (eds.). Routledge, 365–368.
- Mignon, C. W. (1998). „Pioneers! O Pioneers!“ (1865). *The Routledge Encyclopedia of Walt Whitman*, J. R. Le Master, D. D. Kummings (eds.). Routledge, 523.
- Mitchell, W. J. T. *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representations*. University of Chicago Press, 1995.

Република (1920). Валт Хвитман. Пионири! О Пионири!. Прев. Св. Стефановић. *Република* год. 4 бр. 41 (11. 4. 1920), 2–3.

Rossetti, W. M. (1868). Prefatory Notice. Walt Whitman, *Poems by Walt Whitman*, W. M. Rossetti (ed.). J. C. Hotten, 1–27.

Rumeau, D. (2024). *Comrade Whitman: From Russian to Internationalist Icon*. Academic Studies Press.

Sapiro, G. (2016) How Do Literary Works Cross Borders (or Not)? *Journal of World Literature* 1 (2016), 81–96.

Skwara, M. (2010). *Polski Whitman: O funkcjonowaniu poety obcego w kulturze narodowej*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Steinroetter, V. (2009) “Pioneers! O Pioneers!” and Whitman’s Early German Translators. 19: *Interdisciplinary Studies in the Long Nineteenth Century* 9. doi: <https://doi.org/10.16995/ntn.520>

Стефановић, С. (прир.) (1923). *Из новије енглеске лирике*. Напредак.

Thomas, M. W. (2005). *Transatlantic Connections: Whitman U. S., Whitman U. K.* University of Iowa Press.

Уитман, У. (1918). *Пионеры*. Артель художников „Сегодня“.

Whitley, E. (2015). Introduction to the British Editions of *Leaves of Grass. Published Works, The Walt Whitman Archive*, <https://whitmanarchive.org/published/books/other/british/intro.html> (pristupljeno 28. 1. 2025)

Whitman, W. (1867). *Leaves of Grass* (1867). *The Walt Whitman Archive*. M. Cohen, E. Folsom, K. M. Price (eds.). <https://whitmanarchive.org/item/ppp.00473> (pristupljeno 28. 1. 2025).

Whitman, W. (1961). *The Correspondence of Walt Whitman, Vol. 1: 1842–1867*, E. H. Miller (ed.). New York University Press.